

Inleiding: vreemde verwanten?

De stroom van publicaties over de islam van de laatste jaren lijkt te bewijzen dat je pas aandacht krijgt, wanneer je moeilijkheden maakt. Misschien moeten we de problemen van en sinds 11 september 2001, meer leren zien als een schreeuw om aandacht van samenlevingen die zich van veel kanten belaagd voelen en die de instrumenten niet hebben om zich te weren. Natuurlijk is dat geen rechtvaardiging van het geweld, maar het kan wel helpen om te begrijpen waar het vandaan komt.

Maar wat hebben de problemen waarvoor men aandacht vraagt en de manier waarop men die aandacht opeist eigenlijk te maken met de islam? Om dat te begrijpen, moeten we inzien dat zowel in het Westen als in de islamlanden zelf, de islam een symbool geworden is. Moeilijkheden uiten zich via de islam, terwijl ze niet per se van islamitische oorsprong hoeven te zijn, hoewel de buitenstaander graag de islam als schuldige aanwijst, omdat deze het gemakkelijkst grijpbare handvat is.

De problemen in het Midden-Oosten hebben hun oorsprong niet in de islam alleen en als zodanig, maar in de harde confrontatie met de westerse wereld vooral sinds de Eerste Wereldoorlog, waarin economische en politieke belangen, kort gezegd 'Olie en Israël', een bepalende rol spelen. Tegelijkertijd vindt in deze context van macht voor veel landen in de regio de kennismaking met de moderniteit plaats.

Sinds de negentiende eeuw, na de achteruitgang van de Turkse macht in Oost-Europa en na de verovering van Egypte door Napoleon, is de islam moeizaam bezig een eigen verhouding tot de Verlichting te ontwikkelen. Hervormingsbewegingen sinds die tijd willen de islam moder-

niseren door haar, geïnspireerd door de christelijke Reformatie van Luther, naar haar oorsprong terug te voeren. In deze bewegingen vindt men de eerste pogingen tot implementatie van moderne westerse politieke ideeën. Het fundamentalisme van de laatste jaren beneemt het zicht op dit proces van discussie van de islam met de moderniteit. Maar het lijkt niet onwaarschijnlijk dat dit fundamentalisme zelf een moderne reactie is op dat proces. De islamitische reactie confronteert ons bovendien met de schaduwzijden van onze eigen Verlichting en modernisering. Ook mogen we niet vergeten dat het christendom driehonderd jaar de tijd gehad heeft om te leren leven met de moderniteit.

De oorzaak van de problemen waarmee we te maken hebben vormt een kluwen waarin naast religieuze, ook culturele, politieke, economische en historische factoren een belangrijke rol spelen. Enerzijds worden die te vaak herleid tot de religieuze componenten, en worden alle problemen toegeschreven aan de islamitische godsdienst. Anderzijds weten de meesten van ons slechts weinig over die godsdienst, die toch nauw aan onze eigen traditie van jodendom en christendom verwant is. Elk van deze drie openbaringsgodsdiensten, ‘godsdiensten van het boek’ of abrahamitische religies gaan immers terug op de heilsbelofte die aan Abraham werd gedaan.

De islam is met recht een vreemde verwant of een verwante vreemdeling voor velen in de westerse wereld. Deze bundel neemt daarom uitdrukkelijk de *godsdienst* van de islam als invalshoek, en kiest daarbij de vergelijking met het christendom als belangrijkste leidraad. Vanuit een beschrijving van de *theologische* basis van de islam, van de geschiedenis van de dialoog tussen islam en christendom, van de mystieke bewegingen binnen de islam en van de islamitische *kunst*, wordt pas de overgang gemaakt naar wat deze godsdienst leert over *vrouw en seksualiteit* enerzijds en over politiek en de verhouding van *politiek en gods-*

dienst anderzijds. Dit boek verzamelt de bijdragen aan het symposium ‘Vreemde Verwanten?’ dat het Thijmgenootschap in samenwerking met de Thomas More Academie in het najaar van 2002 organiseerde in het Koninklijk Instituut voor de Tropen te Amsterdam. Behalve de sprekers, die bereid waren hun bijdrage aan het symposium te bewerken en af te staan, werden ook enkele andere auteurs bereid gevonden bij te dragen aan dit boek. In het volgende wordt de inhoud van het boek kort samengevat.

In de eerste bijdrage geeft *Karel Steenbrink* een inleiding in de geschiedenis van de islam. Hij schetst de ontwikkeling van de profeet Mohammed en de drie hoofdvarianten waarin de islamitische religie zich heeft ontwikkeld: de islam van de *imam* en de *mufti*, de islam van de *marabout* of de *sjeik*, en de islam van de politieke activisten. Alle drie varianten zijn – in wisselende verhoudingen – in alle islamitische landen en culturen terug te vinden. Steenbrink besluit zijn bijdrage met een oproep om de moslims in de eerste plaats als partners in het geloof te zien en vandaaruit een kritische dialoog aan te gaan die ook misstanden aan de kaak durft te stellen.

In het tweede inleidende artikel presenteert *Herman Teule* enkele hoofdstukken uit de geschiedenis van de dialoog tussen islam en christendom. Het perspectief wordt hier gevormd door het oosterse christendom, dat inzake die dialoog met de islam een eeuwenlange ervaring heeft opgedaan, en waarvoor die dialoog nooit een vrijblijvende zaak was. De ervaring die daar is opgedaan kan ook voor ons deel van de wereld en voor vandaag van grote betekenis zijn.

De derde bijdrage is van de hand van de Nederlandse moslim *Abdulwahid van Bommel*. Hij geeft een inleiding in de islamitische theologie, en laat zien hoe die – overigens net als in de christelijke traditie – voortdurend bepaald wordt door de spanning tussen rede en openbaring. En net als in de christelijke traditie zijn ook daar verschillende

accenten gelegd door verschillende scholen. Van Bommel onderscheidt traditionalistische en rationalistische opvattingen, en pleit zelf voor een vruchtbare verbinding van gezond verstand en de tekst van de koran.

In de vierde bijdrage presenteert *Johan ter Haar* de islam via de invalshoek van de mystiek: de invalshoek die vaak het beste aanknopingspunt blijkt voor een vruchtbaar contact tussen moslims en christenen. Ter Haar laat zien dat er een authentiek islamitische mystiek bestaat: het soefisme. Hij beschrijft achtereenvolgens de ontwikkeling van het soefisme van wereldverzaking tot godsliefde, de institutionalisering ervan in een leer, in ritens, filosofie en ordes, en tot slot de rol van het soefisme in de hedendaagse islam.

Het inleidende eerste deel wordt afgesloten door een bijdrage van *Gerrit Steunebrink* over de islamitische kunst. Te vaak blijft deze afwezig in presentaties van de islam, terwijl ze een uitstekend middel is om op niet polemische wijze godsdienst en cultuur te leren kennen. Door de islamitische dichtkunst te bekijken vanuit een hoofdstuk van haar westerse, christelijke receptie en door de islamitische beeldende kunst te confronteren met het joods-islamitische beeldenverbod, ontstaat een onverwacht perspectief op verschil en overeenkomst tussen deze grote godsdiensten.

Het tweede deel van de bundel wordt geopend door een bijdrage van *Willy Jansen*. Zij vergelijkt de positie van de vrouw in christendom en islam op het punt van huwelijk en seksualiteit. Ondanks de verschillende waardering van seksueel genot in beide godsdiensten, valt het in de maatschappelijke uitwerking toch beide keren eenduidig negatief uit voor de vrouw.

Onder de uitdagende titel 'Waarom dragen niet de mannen een sluier?' geeft schrijfster *Naima El Bezaz* hieraan een actualiserend vervolg dat uitloopt op een pleidooi voor gelijke rechten voor vrouwen, ook in de islam.

De *şjari'a*, ofwel het recht van de islam komt in verschillende bijdragen ter sprake. De islam beschouwt zichzelf

immers als een wetsreligie. Het recht is hier dus, anders dan het kerkelijk recht van de katholieke kerk, niet uitwendig aan de heilsboodschap, maar hoort er bij tot in de organisatie van het dagelijks leven. *Sjari'a* betekent 'de weg waarlangs de kudde tot de drinkplaats geleid wordt' en op dit punt is de islam veel meer verwant aan het jodendom – men denke aan de thora – dan aan het christendom. Tegelijkertijd roept het woord bij ons de meeste afkeer op, omdat we denken aan steniging en handen afhakken.

De politieke en juridische realiteit van de islam staat het meest centraal in de bijdrage van *Ruud Peters*. Hij gaat in op de veel gehoorde bewering dat de islam problemen heeft met 'de scheiding van kerk en staat'. Hij maakt duidelijk dat de vraagstelling zelf van een specifieke historische en christelijke interpretatie moet worden ontdaan, om een adequate vergelijking van christendom en islam op dit punt mogelijk te maken. Het christendom kent een kerk, maar de islam niet. Daarom verlegt Peters de kwestie naar de verhouding van godsdienst en politiek.

De bijdrage van *Roel Meijer* vormt een interessant contrapunt in de bundel: terwijl de overige bijdragen zich alle uitdrukkelijk richten op de islam als godsdienst, of de maatschappelijke realiteit van de islam vanuit haar godsdienstige kern belichten, neemt Meijer afstand van die benadering in zijn bijdrage over de islamitische beweging en de plaats die geweld daarin heeft. De islamitische beweging heeft volgens hem maar heel weinig te maken met de godsdienstige 'oerkern' van de islam; zij moet eerder worden geanalyseerd als een moderne politieke beweging. Dat levert een zeer fascinerend en verhelderend beeld op.

Het boek wordt besloten door een heel persoonlijke bijdrage van *Volkscrant*-columnist *Mohammed Benzakour*. Enerzijds niet meer thuis in het geloof waarin hij werd opgevoed, voelt hij zich anderzijds ook niet op zijn plaats onder de moderne sceptici die uit naam van een verlichtingsrationalisme alle geloof hebben afgelegd. Hij bepleit een derde weg tussen die van de militante fundamentalisti-

sche gelovigen en de al even militante rationalistische modernisten. Op die derde weg vinden moderne intellectuelen in het geloof van hun traditie datgene wat de huidige wereld zo hard nodig heeft: spiritualiteit.

Gerrit Steunebrink
Paul van Tongeren